

Arguments' typology in the oratorical creation of Antim Ivireanul

La typologie des arguments dans l'oeuvre oratorique d'Antim Ivireanul

Tipologia argumentelor în opera oratorică a lui Antim Ivireanul

Sorinela – Alina GHEORGHE (OLTEANU)

Universitatea din Pitești

E-mail: olteanu_georgel@yahoo.com

Abstract

The article proposes an analysis of Antim Ivireanul discourses, following the degree of efficiency of the main types of arguments used by the metropolitan, in the moral-religious education process of the parishes. The research is founded on preliminary studies of literary criticism, rhetoric and communication, pointing out the ability of the orator to win the spirits bonding.

Résumé

L'article propose une analyse des discours d'Antim Ivireanul, présentant l'efficience des principaux types d'arguments auxquels fait appel le prédicateur dans le processus de l'éducation morale-religieuse des paroissiens. La recherche est fondementée sur les études préliminaires de critique littéraire, rethorique et de communication, mettant en evidence la capacité de l'orateur d'attirer l'adhésion des esprits.

Rezumat

Articolul propune o analiză a discursurilor lui Antim Ivireanul, urmărind gradul de eficiență al principalelor tipuri de argumente la care apelează mitropolitul, în procesul de educare moral-religioasă a enoriașilor. Cercetarea se întemeiază pe studiile preliminare de critică literară, de retorică și comunicare, evidențind capacitatea oratorului de a câștiga adeziunea spiritelor.

Keywords: *discourse, orator, auditorium, argument, persuasion.*

Mots-clé: *discours, orateur, auditoire, argument, persuasion.*

Cuvinte cheie: *discurs, orator, auditoriu, argument, persuasiune.*

1. Introducere

În spațiul cultural românesc, genul oratoric domină secolul al XVI-lea, foarte bine reprezentată fiind oratoria politică, prin discursul diplomatic și discursul *de curte*. A existat la acea vreme și o oratorie religioasă, Antim Ivireanul, mitropolitul Țării Românești, afirmându-se, în epoca în care a trăit (sfârșitul secolului al XVII-lea, începutul secolului al XVIII-lea), ca un remarcabil predicator, ce poate fi așezat alături de alți predicatori celebri (Hrisant Notara, Ilie Miniati, Gheorghe Maiota, Ioan Abramios), care s-au bucurat de aprecieri elogioase.

Tratatul de *ars praedicandi* i-a preocupat constant pe omileții și retorii Evului Mediu (Alain de Lille, Jaques de Vitry, Etienne de Bourbon, Arnold de Liège). Renascentiștii n-au arătat același interes, însă retoricienii Barocului vor redescoperi și vor cultiva acest gen de scriere. În Europa răsăriteană, foarte popular este *tratatul* lui Haleotovskyj (cunoscut, în opinia lui D.H. Mazilu, și de

Antim Ivireanul), care cuprinde principiile ale noii oratorii religioase, latino-polone, „ce domină omiletica ucraineană din a doua jumătate a secolului al XVII-lea” și „își află fericite concretizări în producția literară datorată scriitorilor formați în școala fondată de Petru Movilă” [1]. Cel care ar fi favorizat contactul dintre literatura română și opera omiletică a lui Haleatovskyj (lucrarea sa, *Cheia înțelesului*, cuprindea, pe lângă predici, și un îndrumar despre știința sau metoda alcătuirii unei cazanii), ar fi fost Varlaam, mitropolitul Țării Românești, între anii 1672 și 1679 (întors dintr-o călătorie, acesta aduce cu sine mai multe cărți, printre care și cea amintită).

Li s-a reproșat predicatorilor baroci (specialiștii au remarcat prezența unor elemente de factură barocă și în *Didahii*: „didahiile lui Antim, retorica scrierilor sale în genere, atestă indubitabil asimilarea unei experiențe oratorice ce are foarte multe puncte comune cu teoretizările și opera practică ale predicatorilor și retoricilor Barocului european” [2]), grija deosebită pentru forma discursului, interesul pentru obținerea de performanțe la nivelul expresiei, supraîncărcarea textului cu ornamente stilistice. De fapt, autorii acuzați de excese „nu făceau altceva decât să răspundă solicitărilor și pretențiilor unui auditoriu dirijat de alte opțiuni și «gusturi» literare și manevrând «grile» evident modificate la nivelul componentelor «stării de sensibilitate». Religiosul exclusiv, ca fundament și unic depozit al subiectelor prelucrate de omileți, ajunsese să nu mai satisfacă” [3].

În istoria creștinismului, predica reprezintă, după cum arată și Vasile Gordon în studiul *Introducere în omiletică*, o componentă de bază a cultului și a serviciului divin, însumând funcții diverse, dar complementare: didactică, instructiv-moralizatoare, sensibilizatoare. Ea trebuie concepută, structurată și rostită astfel încât să favorizeze receptarea ei în concordanță cu intenția de comunicare a predicatorului. Acesta își propune să le ofere credincioșilor o serie de învățături creștine și să-i determine să reacționeze în acord cu normele recomandate.

Din perspectiva lui Cicero, arta de a vorbi poate schimba obiceiuri și moduri de viață, actul oratoric reprezentând un mijloc de influențare și de acțiune socială: „Există oare ceva mai impresionant decât faptul de a vedea un om ridicându-se singur în fața unei mulțimi, înarmat numai cu această facultate pe care, dealtfel, fiecare a primit-o de la natură, folosind-o însă așa cum numai el sau aproape numai el este în stare ? ...Ce mai forță și aceasta care îmbлъnzește pasiunile poporului, învinge scrupulele judecătorului, clatină fermitatea senatorului: ce miraculos rezultat al vocii unui om... și este oare ceva mai regesc, ca să mă exprim astfel, mai măreț și mai generos decât să ajuți pe cei care te imploră, să ridici pe cei căzuți la pământ, să-ți zmulgi cetățenii din ghearele morții, primejdiilor și exilului?” [4].

Didahiile antimiene sunt excelente discursuri, apreciate pentru tehnica argumentației și a persuasiunii, scopul lor educativ presupunând ca oratorul să stăpânească arta de a câștiga adeziunea spiritelor. Ele pot fi analizate atât la nivelul conținutului, cât și la nivelul expresiei. Se poate distinge între formele de raționalitate și formele de persuasiune, de unde rezultă existența a două niveluri: denotativ (expresia raționamentului) și conotativ (al sensurilor determinate de elementele de persuasiune).

În Antichitate, Aristotel, de pildă, considera că argumentul retoric se caracterizează întotdeauna prin unitatea dintre logos, ethos și pathos. Și în gândirea modernă, argumentarea „apare pentru receptor cu destule elemente care nu țin de aspectul ei rațional, ci mai degrabă de forța ei persuasivă: jocuri de cuvinte, interogații retorice, ambiguități intenționat plasate, figuri și procedee retorice” [5].

La nivelul conținutului argumentativ, potrivit clasificării Perelman-Tyteca, în viziunea căroră „scopul artei oratorice, adeziunea spiritelor, este același ca al oricărei argumentații” [6], se poate distinge între: valori universale care au o eficiență persuasivă maximă (bine, adevăr, frumos) și valori particulare care funcționează ca argumente eficiente pentru un anumit grup; valori abstracte (credință, smerenie, dragoste, milă) și valori concrete, ce aparțin unui anumit spațiu și timp (eliberarea de sub jugul turcesc în *Didahii*); ierarhii abstracte (superioritatea spiritului față de materie) și ierarhii concrete (superioritatea creștinului față de păgân, a sfinților față de mireni); toposul cantității (aspectul cantitativ conferă valoare, ceea ce este admis de majoritatea fiind considerat superior celor acceptate de minoritate) și toposul calității (contestă argumentul

numărului, punând în valoare unicul); toposul ordinii (argumentează superioritatea cauzei, a principiilor) și toposul esenței (acordă valoare individului care întrușipează esența: eroii biblici devin personaje exemplare).

Ansamblul de tehnici sau strategii discursive, argumentația este un demers prin care „agentul persuasiv” urmărește să exercite o influență asupra „pacientului persuadat” [7], să-l convingă să adere la opinia sa, la tezele pe care le susține. Argumentele trebuie dispuse, în cadrul discursului, într-o anumită ordine, astfel încât gândirea auditoriului să fie orientată în direcția dorită.

Antim stăpânește arta oratorică, argumentațiile pe care le construiește urmând un traseu ce permite formarea unor convingeri în rândul publicului. Oratorul știe să gradeze, să acumuleze și să aglomereze elementele cu valoare de dovadă. Pentru a influența ascultătorii, recurge la diverse tipuri de argumente, un spațiu larg ocupându-l, în *Didahii*, argumentele bazate pe autoritate, pe exemple și pe fapte.

2. Argumentele bazate pe autoritate

Când vorbim de argumentele bazate pe autoritate, trebuie să avem în vedere două aspecte esențiale: pe de o parte, limitele cunoașterii umane, pe de altă parte, nevoia de a recurge la modele. Apelul la modele traduce aspirația individului către ideal, modelul reprezentând perfecțiunea în domeniul în care acesta s-a manifestat. Modelele invocate pot avea un efect persuasiv mai puternic decât faptele sau exemplele.

În taxonomia Marianeii Tuțescu [8], *argumentum ad verecundiam* sau argumentul care face apel la respect, presupune prezentarea unui punct de vedere ca fiind corect, întrucât o autoritate susține că este astfel. *Argumentum ad verecundiam* cuprinde forme întemeiate pe autoritatea dogmatică („deoarece așa s-a stabilit”) sau pe autoritatea venerabilă (reprezentanții de seamă ai trecutului sunt luați drept autorități).

Argumentul autorității apare la Chaim Perelman sub forma opiniei comune („știm cu toții că”), a opiniei savanților („așa cum a demonstrat x”) sau a tezelor filosofiei ori religiei (considerate la modul impersonal).

Argumentele autorității nu se limitează doar la persoane. În domeniul religios, pot fi invocate ca argument și anumite valori (creința, smerenia, iertarea, iubirea, etc.) care se fixează în timp, fiind rezultatul consensului larg.

Din perspectiva lui Haleatovskyj [9], scriitor bisericesc din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, autor reprezentativ al barocului literar ucrainean, autoritatea, un atribut obligatoriu al textului oratoric, decurge chiar din sacralitatea ideilor formulate.

Prin autoritate se înțelege așadar, competența cuiva, recunoscută într-un anumit domeniu al cunoașterii. Pentru ca actul persuasiv să fie eficient, este obligatoriu ca autoritatea să fie recunoscută, atât de către cel care argumentează, cât și de către public.

Un criteriu de eficiență este și concordanța dintre autoritatea persoanei și perioada în care aceasta s-a manifestat. Personajele laice, la care apelează Ivireanul pentru a-și întări argumentările (filosofi din perioada Antichității – Anaxagoras, Aristotel, Democrit, Alexandru cel Mare, scriitorul Hesiod), chiar dacă aparțin unei epoci îndepărtate de momentul în care numele lor este invocat, beneficiază de suficient credit, fiind reprezentative pentru domeniile cărora aparțin și bucurându-se de notorietate. Personalitățile lumii creștine (Ioan Hrisostom, Grigorie din Nazianz, Vasilie cel Mare, Synesios, Athanasie cel Mare, Dionisie Areopagitul, Efreem Sirul, Theophilact Hephaistos) sau personajele care aparțin mitologiei biblice (Iisus, Sfinții Apostoli Petru și Pavel, proorocii David și Isaia etc.), cu atât mai mult se bucură de recunoaștere, indiferent de timp și spațiu și au oricând relevanță pentru auditoriu.

Un alt criteriu de eficiență este necesitatea unui minim consens în legătură cu afirmațiile autorității invocate, fiind de preferat evitarea celor controversate. În cazul personajelor ce fac parte din sfera religiosului, nu se poate vorbi de afirmații generatoare de controverse, întrucât învățăturile creștine au un caracter dogmatic, ceea ce implică respingerea principiului verificării critice, tezele

susținute fiind considerate imuabile și valabile oricând. Prin urmare, ele sunt unanim acceptate, gradul de eficiență fiind maxim.

Mitropolitul Antim se mișcă cu ușurință în spațiul literaturii omiletice, apelând, pentru a da greutate textului și argumente expunerii, la personalități ale domeniului și mai ales la eroii biblici.

De pildă, într-o predică la duminica Floriilor, recurge la argumentul autorității pentru a întări ideea că pocăința are forța de a regenera sufletul, deci de a-i reda omului „viața sufletească”, întrucât păcatul „iaste moartea sufletului” (p. 141). Prin analogie se insinuează că, așa cum Iisus a săvârșit un miracol, înviindui pe Lazăr, pe fata lui Iair și pe feciorul văduvei, așa și pocăința poate face adevărate minuni: „Dumnezeescul Zlatoust și sfântul Theofilact și toți tâlcuitorii sfintei *Evangeliei* zic cum că aceasta au vrut să ne învețe Hristos, Domnul vieții și al morții, că păcătosul carele iaste mort în darul lui Dumnezeu, pentru căci au păcătuț din nesocoteală și din slăbiciunea firii, înviiază prelesne, lasă păcatul și vine în pocăință, cu atingerea dumnezeescului dar” (p. 145).

Opera lui Theofilact, *Comentariile asupra celor patru evanghelii*, cunoscută la noi încă din secolul al XV-lea (în slavonește) și tălmăcită la începutul secolului al XVIII-lea de episcopul Damaschin al Râmnicului, a reprezentat pentru Antim o sursă de informare[10].

Și Vasile cel Mare este solicitat pentru a susține aceeași idee: „Drept aceia să cuvine, când va avea să se pocăiască adevărat, să schimbe firea, să schimbe viața, să suppu trupul. Cu ce? În iarba pământului, cu țineria, cu posturile, cu ajunările, cu depărtarea mâncărilor și a desfătărilor. Pentru căci, precum zice marele Vasilie, postul iaste stricăciune păcatului, înstreinare patemilor, omorâre trupului; și când slăbește cu postul omul cel dinn afară, atunce cel din lăuntru să întărește, atunce să face casă lui Dumnezeu și vas curat darului celui dumnezeesc” (p. 218).

Pentru a mărturisi avantajele postului, este chemat și Grigorie bogoslovul: „La o a doaoa carte, la începerea postului zice sfântul Grigorie cum că postul iaste pace de obște a sufletului și a trupului, traiu fără de turburare, petrecanie cu bună întocmire, viață ce veselește pre Dumnezeu și întristează pre vrăjmașul” (p. 37).

Ioan Zlatoust, (Antim a tipărit atât liturghiile sale cât și pe cele ale lui Vasile cel Mare), o altă figură reprezentativă a lumii creștine, confirmă superioritatea sacralului în raport cu profanul, a spiritului, în raport cu materia: „Zice de aceasta și cel cu Gura de Aur, Ioann, la tâlcul Psalomului 48, cum că mulți împăraț au rădicat cetăț și au făcut zidiri minunate și puindu-ș numele s-au dus, iară nimic nu s-au folosit, ce au încetat și uitării s-au dat pomenirea lor. Iară păscariul Petru nici unele de aceștia făcând, luminează mai mult decât soarele și după moarte”(p. 59).

Într-o predică de consolare, Dionisie Areopagitul întărește ideea că momentul extincției marchează, de fapt, trecerea spre viața veșnică și, prin urmare, lacrimile sunt de prisos, importantă fiind respectarea ritualului de înhumare și mai ales rugăciunea pentru iertarea păcatelor celui decedat: „Și pentru aceia au pus lege dumnezeștii apostoli, să nu plângem pre morți, ci să-i pomenim la înfricoșatele taini și să facem milostenii și alte faceri de bine pentru ei, că iaste plăcut înaintea lui Dumnezeu și li să face mare folos și aduc multă dobândă și mântuință sufletelor, precum adeverează și sfântul Dionisie Areopagitul la cuvântul ce face asupra morții. «Rugăciunile – zice – ce să fac la sfintele jertăvnice sânt de folos nu numai celor vii, ci mai vârtos și celor morți»” (p. 193).

Pe lângă pregătirea teologică, Antim avea și cunoștințe de filosofie[11]. Nu doar sfinții părinți sunt invocați, ci și Socrate („după cum zice un filosof, să ne cunoaștem pre sine, adică să ne luăm seama”) sau Anaxagoras, Aristotel, Democrit, Anaximandru, numai că Antim se delimitează de viziunea acestora asupra cosmogoniei, pe care o concepe în sens religios: „Pentru cutremur spun filozofii ellinilor cum să se fie făcând din amestecarea stihiiilor, zicând unii într-un chip, alții într-alt chip, fieștecarele după puterea sa, scoțând însă de la mijloc pre Dumnezeu carele iaste pricina cea dintâi. Ci noi, acum, de această dată, vom lăsa într-o parte cele ce au zis Anaxagora, Aristotel, Democrit și Anaxament și vom crede mai vârtos pre dumnezeescul filosof, pre David” (p. 175).

Pentru a întări ideea că împăratul trebuie să guverneze întotdeauna cu dreptate, Antim apelează la câteva maxime, extrase probabil din aprecierile parenetice, sau la poetul Hesiod: „Că zicea un filosof: anul cel bun nu-l face atâta mulțimea rodurilor, cât îl face dreptatea stăpânitoriului.

Și altul iar fu întrebat care cuvânt iaste mai bun, pentru ca să trăiască omul bine și mulțemit? Au răspuns: acela numai, carele păzește dreptatea întocma, la toț” (p. 87); „Pentru aceea zicea și înțeleptul Isiod, cum că împărații pentru doao lucruri s-au rânduit, de oameni, să fie: una, pentru ca să le facă dreptate și alta, ca să rădice strâmbătățile de la mijloc” (pp. 86, 87).

De foarte multe ori, personajele biblice sunt solicitate să consolideze afirmațiile mitropolitului: „Pentru care lucru aveț datorie cu toții, de la mic până la mare, să mă ascultaț la cele ce vă învăț de bine și de folos, că acea ascultare nu o faceț mie, ci lui Hristos, după cum zice la 10 capete ale Lucăi: «Cel ce ascultă pre voi, pre mine ascultă și cel ce să leapădă de voi, de mine să leapădă». Așijderea și fericitul Pavel zice la 13 capete către ovrei: «Fraților, plecați-vă învățătorilor voștri și vă cucerit lor că priveghează pentru sufletele voastre (...)» (p.22); „Deci care om va greși din slăbiciune, sau din neștiință, îl va erta Domnul mai lesne, de să va pocăi. Că așa zice David: «Păcatul tinerețelor mele ș-a neștiinții mele nu-l pomene». Iar cine greșaste din firea cea rea împotriva Duhului Sfânt, omului aceluia nu-i iartă Dumnezeu lesne păcatul. Că așa zice Domnul Hristos: «Tot păcatul și hula să va erta oamenilor, iar hula care iaste spre Duhul Sfânt nu să va erta oamenilor»” (pp. 122, 123).

3. Argumentele bazate pe exemple

Termenul *exemplum* sau *paradigma* aparține retoricii antice, însemnând „episod intercalat ca dovadă” [12]. Orice construcție discursivă utilizează exemplele ca element probatoriu (argumentare), ca adjuvant al înțelegerii (explicație), ca secvență prin care se face cunoscută o realitate (descriere).

Retoricienii baroci, întemeindu-se pe Quintilian, împart exemplele în *vera* și *ficta*, ilustrând cea de-a doua categorie prin fabulă, apolog și parabolă.

Exemplele sunt luate din rândul faptelor, între exemple și fapte existând legături, dar și diferențe (categoria exemplurilor este mai cuprinzătoare). Într-o argumentare, exemplele (acțiuni, atitudini, valori etc.) pot fi puncte de plecare pentru generalizări sau suport al unor ilustrări convingătoare.

Oratorii au utilizat dintotdeauna exemplele, ceea ce a condus chiar la alcătuirea unor culegeri specializate, care cuprindeau scurte relatări despre acțiuni și înfăptuiri, expresii rare, din care reieșeau anumite trăsături caracterologice sau însușiri, culegeri denumite *Factorum ac dictorum memorabilium libri IX*, alcătuite de Valerius Maximus pentru cei care frecventau școlile de retorică de pe vremea lui Tiberius.

În oratoria medievală [13], predominant religioasă, exemplul era frecvent utilizat datorită capacității sale de a stârni curiozitatea auditorilor, făcând, în felul acesta, mai eficient, demersul predicatorului. Alain de Lille, în *Summa de arte predicatoria*, promova exemplul capabil să ofere modele ușor de asimilat, iar Etienne de Bourbon, orator medieval, sublinia capacitatea lui formativă, eficiența în medii eterogene sub aspect social și cultural. Scriptura sau culegerile cu viețile sfinților prevalau în selectarea exemplurilor, în raport cu alte izvoare consultate, cum ar fi scrierile istorice, mitologia ori legendele eroice. Și scrierile cu caracter filozofic, sau anumite producții literare, reprezentau uneori o sursă pentru omileții medievali, aflați în căutarea unor exemple semnificative.

Exemplele din domeniul religios, numite și pilde de urmat, au o deosebită forță argumentativă și, prin urmare, o influență puternică asupra publicului. Figură a plasticității, pilda „constă în a cita un fapt, sub forma unei scurte narațiuni, pentru ca, în temeiul analogiei, să se justifice un mesaj” [14].

Din perspectiva lui D. H. Mazilu, pilda evanghelică era destul de cunoscută auditorilor și, prin urmare, ușor de decodat. Simbolistica la care apelează mitropolitul Antim nu este complicată și nici originală întotdeauna.

Într-o orație protocolară, un frumos discurs de instalare, rostit în grecește de Meletie Syrigos, cu prilejul Hirotonisirii lui Varlaam ca mitropolit al Moldovei (1632), apare următorul fragment: „Corăbii, mreji și pescari, mare, liniște și osteneli mari toată noaptea vedem acolo spre

părțile Galileei în lacul Ghenisaret, dar nici un vânat, nici un pește, și acest lucru fiindcă lipsea iscusitul și meșterul pescar. Dar iată că pe neașteptate vine și se apropie de lac și, intrând într-una din corăbii învățătorul lumii ca pescar sau mai bine ca cârmaci și căpitan, îndată s-a prins mulțime nenumărată de pește, de se rupeau mrejiile și fără ca să cadă peștii în lac s-au umplut amândouă corăbiile”.

Și Antim, în orația rostită la instalarea ca mitropolit, cuvântează în marginea metaforei, reprezentată printr-un verset din Matei, IV, 19: „Veniți după mine și voi face pre voi păscari de oameni”(p.3). Se insinuează o analogie între el, omul bisericii și primii propoveduitori ai credinței, inspirată de fraza rostită de Iisus în prezența apostolilor săi, într-o împrejurare transmisă de Matei.

În *Cuvânt de învățătură la duminica lăsatului sec de brânză*, figurează același verset, numai că, de data aceasta, ipostaza de „păscar sufletesc”, în care apare slujitorul bisericii, este amplu explicitată. Cuvintele *Evangheliei* sunt menționate într-o paranteză (ivită destul de târziu în desfășurarea fragmentului) și inserate într-un proces logic – demonstrativ, derulat pe etape: „Fieștecare vânătoriu își gătește sculele și ciniile meșterșugului său, adecă cel ce prinde pasări zburătoare face lațuri, clucse și mreji; iar cel ce vânează hiară sălbatece își face pușcă, cursă de hier, gropi și altele ca acestia. Așijderea și păscariul își face undițe, cârlige, plasă, sac și câte îl învață meșterșugul său, ca să dobândească și să câștige ceia ce pohtește; iar cel ce va vrea să vâneze oameni, cu ce scule socotiți că ar putea să-i vâneze? (Că oamenii încă să vânează și să prind ca și peștii, după cum zice Hristos la sfânta *Evanghelie*, la al 4 cap al lui Mathei: «Veniți după mine și vă voi face pre voi păscari de oameni»”). Nu socotesc cu alt cu nimic ca să-i poată vâna, fără numai cu învățătura și cu cuvântul. Căci pentru om nu iaste nici undiță, nici vreun feliu de mreajă, ca învățătura cea împletită de cuvinte cu carele să vânează și să unește cu Dumnezeu și să fericește cu dânsul în veci! Această mreajă a învățaturii, puindu-să din dreapta și din stânga, iaste foarte de folos și pentru ceste de acum și pentru cele ce vor să fie. Această undiță a cuvintelor și cu mărturiile Duhului Sfânt prind pre om dintru adâncu păcatelor, ca pre peștele dintru adâncul apei și-l scoate la lumina cunoștinței de Dumnezeu. Deci pentru aceasta, blagosloviților creștini, câți v-ați adunat astăzi la această cuvioasă și sufletească adunare, am datorie, ca un păscar sufletesc ce m-au rânduit Dumnezeu ca pre un nevrednic, să întinz mreaja învățării și să puiu undița cuvântului înaintea dragostei voastre și, ajutorind iubitoriul de oameni, Dumnezeu, am nădejde bună și făr` de îndoială, cum că voi scoate dintru adâncul turburăciunii păcatului mult vânat (...)” (p. 97).

Asistăm la o suprimare a conotațiilor, întrucât metafora „în formula ei condensată din *Noul Testament*, lătită aici prin inflație expozitivă, se depreciază” [15].

Pilda este introdusă și în predica intitulată *Învățătură la noemvrie 8, în zioa săborului sfinților îngeri*, concepută nu sub forma unor pagini de angelologie, ci sub forma unei veritabile pledoarii de apărare într-un imaginar proces intentat preoțimii, în care acuzator este opinia publică, „un spectacol judiciar, fără curte cu juri, fără cod procedural, în care toate momentele procesului, inclusiv sentința, sunt adunate în monologul avocatului apărării” [16].

În argumentația pe care o construiește, oratorul pornește de la ideea că preotul reprezintă o autoritate cu puteri extraordinare, întrucât întreține legătura cu divinitatea și îi poate mântui pe păcătoși, o autoritate care trebuie ascultată și respectată și care merită poziționată, în ierarhia creștină, în imediata apropiere de Dumnezeu: „și preoții iară, atâta sânt făr` de asemănare că după Dumnezeu nu să află nici în ceriu, nici pre pământ nimeni carele să fie asemenea cu ei; cu Dumnezeu sânt, mai mici decât el și cu oamenii sânt mai mari decât ei. Nu sânt, firește, îngeri, iar pentru darul ce au sânt mai mari decât îngerii”(p. 165).

Remarcăm modificările operate în ierarhia creștină, exagerarea calităților preotului, căruia i se construiește un portret idealizat prin raportare la personajele mitologiei creștine. Afirmând că preoții sânt „alți dumnezei în lume” (p. 166), autorul recurge la silogism, întemeiat pe analogia între tămăduirea celor bolnavi, de către Iisus și tămăduirea păcătoșilor, de către slujitorii bisericii (în accepțiunea creștină, păcătuirea echivalează cu o îmbolnăvire spirituală).

Urmează pilda, „o ciudățenie (...) cu amănuntele ei bizare” [17], formulată sub forma unor interogații, care, chiar dacă sunt adresate publicului, primesc un răspuns din partea oratorului.

Răspunsul debutează cu un verb ce indică certitudinea, succedat de trei subordonate complete directe, introduse prin locuțiunea conjuncțională „cum că”, ce constituie o anaforă. Este închipuit finalul unei lupte, când „arapi” prizonieri, răniți, sunt eliberați și mântuiți de întunecimea pielii: „Ascultați și alta, mai mare. De aț vedea, aici de față, de o parte mulțime de arapi negri carii să fie răniț de vrăjmaș cu rane de moarte și legați cu lanțuri tari și de altă parte un om puternic și să le zică: să fiț slobozi, să fie tămăduite ranele voastre, să fugă din trupurile voastre acea negreală ce vă întunecă și, zicând așa, de aț vedea să cază din mânile și din picioarele acelor ticăloș legăturile, să rămâe îndată sănătoși de rane și să se prefacă în albiciune acea negreală întunecată întreb, oare ce aț putea zice pentru acel om? Eu sânt încredințat cum că aț zice și aț mărturisi cum că acel om iaste preste toț oamenii, cum că iaste om pogorât din ceriu, cum că iaste alt Dumnezeu și om” (p. 166).

Auditoriul nu este pus în situația de a decoda singur pilda, dezlegarea ei venind de la orator: „Acuma dară socotiț cum că acest om iaste unul din cei mici, ce nu-i bagă lumea în seamă. Arapi negri sânt ticăloșii de păcătoș pre carii păcatul îi face mai întunecați decât dracii; aceștea sânt toți răniți pentru căci de câte ori păcătuiesc, de atâtea ori să tipărește în sufletul lor rane de moarte. Sânt legați cu lanțuri grele pentru căci păcatul îi face robi diavolului. Aici vine micul acela netrebnicul preot și cu un cuvânt al lui, cu un «Ertate să-ț fie păcatele», face la sufletele păcătoșilor mai slăvite lucruri decât acelia ce aț auzit mai sus; dezleagă legăturile păcatelor, vindecă ranele, îi curățește de tina păcatului, îi mântuiaște din mânile diavolului, îi prietenește cu Dumnezeu, îi face de petrec cu îngerii” (pp. 166, 167).

Finalul fragmentului, în care sunt enumerate harurile preoțești, pe un ton însuflețit și emfatic, este construit sub forma unei perorații și dinamizat de asindent. Urmează o suită de interogații persuasive, însoțite de confirmări: „Acuma dară și acest mic, cum vă să pare? Socotiț să aibă pre pământ pre altul mai tare decât el? Dară ce zic: pre pământ, nici în ceriu, afară din Dumnezeu, nu are micul acesta asemenea lui în putere. Și voiu dovedi-o” (p. 167).

Pentru a demonta o eventuală atitudine calomnioasă la adresa preoțimii, oratorul augmentează calitățile împricinaților. Următoarea pildă prezintă preotul ca pe o zeităte cu puteri extraordinare, amplificate și prin minimalizarea puterii celorlalte personaje evocate: „Luaț seama pentru omul acela ce zice în sfânta *Evanghelie*, că să pogoriia din Ierusalim la Ierihon și au căzut în tâlhari; să fie fost ca noi, creștin și drept în credință mi să pare că-l văd mai mort de rane, să zacă pre pământ și să ceară ajutoriu de la toț, să se întristeze și să plângă, nu atâta pentru viață, ce răpunea, cât pentru suflet, care pentru multele lui păcate sta în nevoie să-l piarză. Vie acum, aici, împărații cei mari și puternicii pământului, să vedem de au atâta putere să mântuiască sufletul acelu ticălos, din nevoia vecinicii morți. Dară ce zic: împărații și puternicii? Vie îngerii raiului, heruvimii cei cu ochi mulți, serafimii cei câte cu 6 arepi, scaunele, domniile și toate cetele îngerești, să vedem de le va ajunge până într-atâta puteria. Lasă să ia împreună cu ei, într-ajutoriu toate cetele sfinților, să alerge măcinicii, să năvălească apostolii, să grăbească cuvioșii, dreptii, prorocii, patriarșii, să se pogoare împreună cu ei însăși preacurata stăpână, Maica lui Dumnezeu, împărăteasa îngerilor și a oamenilor, ce vă să pare? Socotiț că va putea toată ceata aceasta cerească și toț sfinții să dezlege din legătura păcatelor, ce-l trag în iad, sufletul acelu ce zăcea mai mort? De o va zice cineva aceasta (că va putea), acela nu crede drept, așzământurile sfintei noastre credință, nici iaste din turma lui Hristos, de vreme ce nu ține aceia ce zice Hristos pentru aceasta la *Evanghelie*. Îngerii toț să mijlocească, sfinții să se roage, dreptii să se cucere, Maica lui Dumnezeu să mijlocească pentru ca să ia, ticălosul acela de păcătoș, dezlegare păcatelor lui, iar să-l dezlege de păcate, cu puteria lor nu pot nici unul din sfinți” (pp. 167, 168).

În fragmentul ilustrat sunt invocate o serie de divinități (plasate în cadrul unor enumerații), insinuându-se inferioritatea acestora în raport cu preoții, întrucât nu au puterea de a-l mântui pe păcătoș. Textul este dinamizat (prin verbele de mișcare atribuite personajelor biblice) și dramatizat (prin exclamațiile de satisfacție ale mitropolitului și interogațiile adresate potențialilor acuzatori, care creează impresia de sfadă). Posibilele obiecții sunt stăvilite printr-o prolepsă, însoțită de o amenințare cu afurisenia la adresa celor care ar îndrăzni să-i pună la îndoială raționamentele.

În continuare, este evidențiată o altă calitate a preotului, aceea de a-l readuce pe Dumnezeu printre oameni, în chip simbolic, cu vin și pâine, pentru a fi mereu jertfit și mereu mântuitor. Oratorul propune o nouă pildă, inspirată de Biblie, ce stă sub semnul miracolului. Ascultătorii sunt invitați să-și închipuie minunea pe care ar fi săvârșit-o Iisus al lui Navi, dacă în loc să-i poruncească soarelui să stea nemișcat pe cer, până ce el își va birui adversarii, i-ar fi poruncit să se pogoare pe pământ. Preotul, în schimb, reușește să înfăptuiască un astfel de miracol, căci, prin rugăciunile sale, îl coboară mereu printre mireni pe „soarele cel de taină al dreptății”, adică pe Iisus (comparație des întâlnită în textele religioase). Se creează așadar, o analogie între Mântuitor și astrul ceresc, numai că prăbușirea soarelui nu invită la gândul mântuirii ci, mai degrabă, la meditație apocaliptică: „Iară să vedeți și alta, lucru mai minunat acestor mici. Au rămas toată zidirea uimită când Iisus al lui Navi au poruncit soarelui să stea pre cer, nemișcat, până va birui pre vrăjmașii lui; dară cu cât mai vartos socotiți că s-ar minuna când acestaș Iisus ar zice soarelui, nu să stea nemișcat pre ceriu, ci să se pogoare din ceriu pre pământ. Adevărat, înfricoșat lucru ar fi acesta, iar nu iaste nimica întru asemenare cu aceia ce face preotul în toate zilele, în sfântul jărtăvnic. El nu poruncește soarelui cestui ce să vede, ce pune supt datorie cu cuvintele lui și cu rugăciunea lui, pre soarele cel de taină al dreptății, pre însuș unul născut fiul lui Dumnezeu, să se pogoare din ceriu și supt întâmplările pâinii și a vinului să se facă iară jartvă vie pentru ertăciunea păcatelor noastre. Și aceasta nu o dată sau de doao ori, ce peste tot anul, în toate zilele, când el va vrea și în ce loc va vrea și în ce loc va pohti. și nu iaste aceasta o putere de care să minunează și îngerii?” (pp. 168, 169).

Cea de-a patra pildă introdusă în predică propune un exemplu demn de urmat: împăratul Arcadie nu a ascultat sfatul împărătesei Evdoxia de a supune poporul Gazei, care nu petrecea creștinește și se închina idolilor, oferind un răspuns înțelept: „Să cuvine să mă fac cum că nu-mi iaste în știre și să-i las să trăiască cum vor vrea, pentru căci are mare câștig împărăția noastră din dările lor” (p. 172).

Asemenea personajului istoric, Antim le propune enoriașilor să renunțe la acuzații, să ignore eventualele vicii ale preoțimii (de care tot ei sunt vinovați moral), în schimbul unor avantaje. Pentru ca avantajele să fie mai atractive, oratorul nu enumeră obișnuitele și arhicunoscutele acte preoțești (spovedirea, botezarea, miruirea), ci semnificațiile acestor ritualuri sacre, care au un alt ecou în mintea și în sufletul credincioșilor.

Strădaia mitropolitului de a convinge se resimte și la nivel stilistic, oratorul apelând, pentru a plasticiza limbajul și a sensibiliza publicul, la două procedee frecvente în didahii, anafora și enumerația: „Ce ziceț voi, râvnitorii, cum că preoții sânt răi și păcătuesc. Adevărat, eu încă zic că păcătuesc. Numai aceștea ce voi îi socotiț păcătoș, aceștea sânt cei ce vă dau blagoslovenii. Aceștea sânt cei ce vă sfințesc. Aceștea sânt cei ce vă nasc de a doa oară în baia sfântului botez. Aceștea vă pecetluiesc cu darul Duhului. Aceștea sparg zapisul păcatelor voastre. Aceștea vă împrietenesc cu Dumnezeu. Aceștea vă fac părtași cu trupul și cu sângele Domnului. Aceștea sânt ce vă folosesc cu rugăciunile lor, la boalele voastre, la nevoile voastre, în viață, la moarte și după moarte” (p. 172).

Ultima pildă, plasată în finalul didahiei, are valoare de avertisment și lasă loc unei amenințări menite să-i convingă definitiv pe clevetitori să renunțe la procesul acuzator. Este evocată nefericita experiență a lui Ham care, pentru că și-a batjocorit tatăl, pe Noe, a fost blestemat. Aceeași soartă o vor avea, amenință mitropolitul pe un ton ferm, și aceia care nu vor conțeni să lanseze calomniile la adresa preoților: „și aceasta socotiți, feții miei iubiți, că să va întâmpla și la cei ce obidesc pre unul dintre cești mici” (p. 173).

În predica rostită cu prilejul celebrării Sfântului Nicolae, autorul recurge la pildă pentru a întări ideea că milostenia, izvorâtă din iubirea de semenii, este o valoare morală pe care trebuie să și-o însușească orice creștin pentru a se bucura, la rândul său, de mila și dragostea lui Dumnezeu. Fapta cea bună a sfântului, preamărită ca întruchipare a virtuții, are un caracter exemplar, oamenii fiind îndemnați să o urmeze. Virtutea îi poate asigura perenitatea aceluia care o posedă, prin consacrarea numelui său: „Acesta au urmat dascalului și învățătorului său Hristos, păstoriului celui bun și adevărat, care ș-au pus sufletul pentru oi. Acesta au păzit porunca lui Dumnezeu desăvârșit și l-au iubit și pre dânsul și pre aproapele său, ca însuș pre sine. Îl dovedește ajutoriul ce au făcut din

destul de mulți galbeni celor 3 fecioare, carele sta în cumpănă să-ș piarză feciorii lor; că înțelegând sfântul cum că acel ticălos de tată al fetelor, pentru ca să gonească sărăciia din casa lui, au socotit să chiiame în casa lui pe Afrodita, adecă curviia și pentru ca să câștigi puțin aur și argint, ca să se poată chivernisi, au vrut să vânză feciorii fetelor lui” (p. 51).

Dacă în fragmentul ilustrat, metonimia este ratată prin explicitare („pe Afrodita, adecă curviia”), în continuare autorul surprinde prin abilitatea cu care construiește monologul adresat. Textul este puternic marcat afectiv: calificativele atribuite eroinelor biblice trădează implicarea locutorului, iar interjecția însuflețește mesajul. Metaforele introduse de autor („stele”, „flori”) evocă elementele pe care le substituie (cele trei fecioare), nu ca sinonime, ci ca imagini, exprimând însușiri ale acestora (puritate, tinerețe, frumusețe): „Deci acestia ce am zis mai sus, înțelegându-le sfântul, au zis în sine: ba, diavole, nu voiu lăsa să se lipsească ceriul de stele frumoase ca acestia, nu voiu să câștigi iadul suflete atât de curate și flori așa de frumoase. Eu, o, dragoste mincinoasă, voiu să-ț sfărâm săgețile, carele fără de rană omor; eu, Luceafărule, voiu să-ț sparg toate mreșile și-ț voiu piiarde tot vicleșugul” (pp. 51, 52).

Epicul nu reprezintă elementul de rezistență al operei iviriene. În schimb, asistăm la încă o mostră de lirism, regăsită și în alte pagini ale didahiilor. Exprimarea devine poetică în următorul paragraf, un veritabil pastel cosmic, figura centrală fiind personificarea (expresivitatea discursului contribuie la creșterea capacității persuasive, mitropolitul introducând o gamă largă de figuri și procedee retorice, recunoscute pentru semnificația lor afectivă, pentru momentele de reflexivitate pe care le generează): „Așa au vorbit sfântul, apoi, pe urmă, după ce au ascuns soarele toate razele lui și s-au stins de tot lumina zilei între întunerecul nopții și când ceriul, de osteneală, au fost închis spre somn toț ochii lui, atâta cât nici luna nu priveghiiia, nici una din stelele cele mai mici avea deschise tâmplele lor cele de argint, atunce ca când ar fi fost nu făcător de bine, ci ca un hoț, aleargă cu mare grabă la acea săracă de casă și aruncând în lăuntru, nu zic odată, sau de doao ori, ci de trei ori, mulți galbeni, au gonit cu aceasta sărăciia și tot răul și tot cugetul necuvios și au mântuit feciorii acelor 3 fecioare din cursele diavolului” (p. 52).

În cele din urmă, morala pildei este enunțată explicit, credincioșii fiind îndemnați, pe un ton călduros, dar ferm, să urmeze exemplul sfântului prăznuit: „Pentru aceasta dară, iubiiții miei întru Hristos fraț și blagosloviți creștini, cât v-ați adunat astăzi ca să prăznuiți și să vă bucuraț de pomenirea sfântului, trebue, după cât va fi puțința a fieștecăriiia, luând pildă de pe faptele sfântului, să ne asămânăm lui și să iubim întâi pre Dumnezeu, după cum iaste scris la porunca cea dintâi și pe aproapele nostru; să iubim pre vrăjmașii noștri și să le facem bine” (pp.55, 56).

Nu întotdeauna oratorul apelează la forța exemplului pozitiv pentru a-i convinge pe oameni că oricine are un comportament care se înscrie în codul etic recomandat de biserică și manifestă credință și nădejde, se va bucura, cu certitudine, de protecția divinității.

Uneori, pentru a-și convinge enoriașii că postul trebuie respectat cu sfințenie, predicatorul introduce exemplul negativ, pilda funcționând ca avertisment. Se creează o analogie între consecințele pe care le-a avut încălcarea de către Adam, personajul biblic, a interdicției impuse de divinitate și soarta pe care ar avea-o aceia care ar nesocoti indicațiile preotului. Asocierile construite sunt explicitate: „Vedem în sfânta *Scriptură*, la 2 capete ale *Facerii*, cum că Dumnezeu au poruncit lui Adam că din tot lemnul ce iaste în grădină, cu mâncare, să mănânce, iar din lemnul a pricepe binele și răul să nu mănânce, că în ce zi va mânca cu moarte va muri. (...) Iară putem zice și într-alt chip, că în toate zilele ce sânt în grădina anului, celia ce sânt spre hrana trupului rânduie cu socoteală și fără de vicleșug, fieștecarele să mănânce. Iar din postul cel hotărât pentru postul cel sufletesc, carele cu priceperea noastră îl putem face bine și rău, nimeni să nu-l strice, că în ce zi îl va strica, cu moarte va muri; pentru căci că calcă porunca lui Dumnezeu și mai rea moarte decât a călca neștine porunca lui Dumnezeu, nu iaste alta; că va fi izgonit de dânsul din grădina besericii, ca și Adam din raiu” (pp. 34, 35).

4. Argumentele bazate pe fapte

Un alt tip de argumente la care apelează oratorul, pentru a-și fortifica ideile promovate, este argumentul bazat pe fapte. Prin *fapt* se înțelege orice decupaj al realității (concretă ori ficțională) sau raporturile specifice cu domeniile în care se întrebuintează conceptul de *fapt* (fapt religios, științific, juridic, istoric, politic, literar).

Utilizarea acestui gen de argumente trebuie să respecte unele principii de eficiență argumentativă. Un principiu este adaptarea faptelor la tipul de auditoriu: argumentele bazate pe fapte sunt mai eficiente în cazul maselor, ele trebuie alese în funcție de reacțiile publicului și selectate din domeniul față de care auditoriul prezintă interes. Un alt principiu este cel al coerenței: faptele nu trebuie să se contrazică între ele. Cel de-al treilea principiu se referă la relevanța faptelor aduse ca probe argumentative: sunt relevante dacă între ele și teza argumentării există o legătură evidentă și dacă au un impact puternic asupra publicului. Privită ca impact asupra publicului, relevanța presupune un grad mare de subiectivism, fiind eficientă mai ales în domeniile umaniste (morală, istorie, drept).

În *Didahii*, faptele ce constituie suportul unei argumentații sunt fie ale mirenilor, fie ale sfinților și participă la construcția blamului sau a elogiului.

De pildă, pentru a argumenta că oamenii și-au pierdut credința, nădejdea, dragostea și că au devenit mai răi decât păgânii, ignorând legile divine, mitropolitul evocă o serie de fapte reprobabile. Acuzațiile sunt formulate inițial sub forma unor interogații care includ răspunsul și atenționează asupra gravității unor comportamente. În plus, acțiunile umane condamnabile, exemplificate, sunt dispuse în cadrul unor ample enumerații care au un evident rol de amplificare: „și puteți cunoaște aceasta, că iasta așa cum zic, că ce neam înjură ca noi, de lege, de cruce, de cuminecătură, de morți, de comandare, de lumânare, de suflet, de mormânt, de colivă, de prescuri, de ispovedanie, de botez, de cununie, și de toate tainele sfintei biserici și ne ocărâm și ne batjocorim înșine legia?! Cine din păgâni face aceasta, sau cine-ș măscărește legia ca noi? Oare nu înjurăm cu acestia toate pre Dumnezeu? Oare nu ocărâm cu acestia poruncile lui? (...) Încăș, pe lângă acestia toate, mai adaogem cu răutatea că pre părinții noștri îi ocărâm și-i batem; pre bătrâni îi necinstim, pre domni și pre boieri îi blestemăm, pre arhieriei nu-i ținem într-o nimica, pre călugări îi clevetim, pre preoț îi ocărâm, besericile le ținem ca niște grajduri (...). Sărbătorile și praznicile nu le ținem, ca o nimica, ci atuncea facem cele mai rele, de bucurăm pe dracul și atuncea vindem și cumpărăm” (p. 26).

În multe dintre predicile sale, mitropolitul trage un semnal de alarmă cu privire la deteriorarea relației profan-sacru, ceea ce echivalează cu o degradare a omenirii, în plan moral: „Dară tu, căci urăști pre fratele tău atâta că nici în ochi nu vei să-l vezi, ci-i porți pizmă și-l zavistuești pre la unii și pre la alții, ca să-i faci pagubă și să-l supui, să-l sărăcești, tu, adevărat nu ești creștin, nici om pe pământ, ce ești singur Satana, carele au pârât pre Dumnezeu la Adam” (p. 55). Rețin atenția sinecdoca realizată prin înlocuirea pluralului cu singularul („tu”) și monologul adresat. Păcătosul este aspru criticat, i se reneagă calitatea de creștin, chiar și aceea de om, fiind asimilat diavolului.

Li se reproșează oamenilor îndepărtarea de Hristos, cel care s-a jertfit pentru ei. Cea mai bună dovadă o constituie nesocotirea poruncilor Mântuitorului, argumentele fiind expuse prin intermediul antitezei, care marchează discrepanța dintre îndemnurile creștinești și faptele mirenilor: „Acuma dară, de vom zice că iubim pe Hristos, să vedem care poruncă a lui ținem. Hristos zice: «Scârbe veț avea în lume». Noi nu pohtim să avem nici o scârbă, iar de și avem vreo scârbă, o avem pentru căci nu ni să împlinește pohta, iar nu pentru dragostea lui. Hristos zice: «Pacea mea o dau voao», iar noi, nu dea Dumnezeu să avem pace între noi, ce ne turburăm pururea, pentru fieștece, ca valurile mării când le suflă vântul. Hristos zice: «Nu judecareț, ca să nu vă judecaș», iar noi nu iaste nici zi, nici ceas să nu judecăm de rău, nu numa pre cei ce-i știm ce și pre cei ce nu-i știm. (...)” (p. 80).

Și calitățile sfinților sunt argumentate prin faptele acestora (mărețe, spectaculoase sau chiar miraculoase).

Smerenia lui Petru, de pildă, este demonstrată prin evocarea unor fapte, într-o gradație ascendentă: „Smerit era Petru, de vreme ce după acea minunată vânătorie a peștilor au zis lui Iisus: «Eși de la mine, că om păcătos sânt, Doamne». Iară mai smerit la spălarea picioarelor, când cu răspuns desăvârșit au zis: «Nu-mi vei spăla picioarele în veci». Și încăș mai smerit s-au aflat la moarte, vrând ca să moară pre cruce cu capul în jos” (p. 60).

Uneori, argumentația constituie răspunsul la o interogație care are rolul de a stimula atenția și interesul ascultătorilor: „Al doilea nume din titluș iaste: pentru ce să numește sfântul Constandin mare împărat? (...) lumea l-au numit pre sfântul Constandin mare împărat, nu atâta pentru biruințele cele mari ce au făcut la războaie, cât pentru marile faceri de bine ce au făcut suppușilor lui. Și încăș adaoge de zice cum că nici cu un mijloc să bucura, până când vedea pre vreunul trist înaintea lui. Hrana și îmbrăcămintele nu le avea săracii de alții, fără numai de la el. Nenumărat era mulțimea săracilor carii alerga la el să le ajute și nici unul nu să întorcea deșărt de dorita mângâiare. (...) Lui i s-au supus toț împărații pământului și penru căci era el capul tuturor împăraților și închinându-se el lui Hristos, prin mijlocul lui toț s-au închinat și cu pilda lui au luat frumusețea credinții (...). Și voiui zice că iaste mare și pentru căci au stăut pentru beserica lui Dumnezeu și s-au arătat împărat credincios (...)” (pp. 87, 88).

5. Alte tipuri de argumente

Clasificarea Perelman-Tyteca propune trei principale clase de argumente. Pornind de la ideea că discursul argumentativ este influențat de mecanisme logice, se stabilește o clasă de argumente quasi-logice care cuprinde argumente în legătură cu structurile logice (identitate, tranzitivitate, contradicție) și argumente în legătură cu relațiile matematice (raport parte-întreg, mare-mic, raport de frecvență). Cel de-al doilea tip de argumente, cele bazate pe structura realului, se împart în argumentele relațiilor de succesiune (argumentele bazate pe legătura cauzală, argumentele bazate pe mijloace și scopuri, argumentul pragmatic, argumentul risipei, argumentul depășirii, argumentul direcției) și argumentele relațiilor de coexistență (argumentul autorității, argumentul dublei ierarhii). Din categoria argumentelor care creează structura realului fac parte argumentele care se bazează pe exemplu, ilustrare, model (apar și în clasificare lui Constantin Sălăvăstru) și argumentele care se bazează pe analogie și metaforă.

Pentru a-și susține tezele moral-religioase, Antim apelează la o gamă variată de argumente, unele dintre ele regăsindu-se în clasificarea impusă de retorica antică. Există argumente (*argumentum ad hominem*, *argumentum ad baculum*, *argumentum ad misericordiam*, chiar argumentul autorității), numite și mistificări, care sunt considerate nelegitime, întrucât încalcă codul bunului comportament argumentativ.

Argumentul tranzitivității (ce funcționează după regula celor trei paralele: două drepte paralele cu o a treia sunt paralele între ele) este caracteristic relațiilor discursive de comparație, de egalitate, de superioritate, de incluziune, de ascendență, de implicație. Structurile gramaticale comparative și raționamentul silogistic se bazează pe conceptul de tranzitivitate. În *Didahii* acest tip de argumente are o frecvență redusă. În una dintre predicile sale, Antim argumentează că Petru se aseamănă cu soarele și, după ce prezintă similitudinile dintre Pavel și Petru, conchide că și Pavel este asemănător astrului ceresc diurn: „Să cuvine lui Pavel și a dooa stăpânire a lumii, căci iaste asemănătoriu soarelui, pentru căci Pavel s-au arătat întru toate desăvârșit, asămănătoriu lui Petru” (p. 60).

Argumentul bazat pe legătura cauzală poate merge în ambele direcții ale relației, de la eveniment înspre cauză, sau înspre efect: „Să nu ne lunecăm cu firea spre lucrurile cele deșarte ale lumii, pentru că sânt toate trecătoare și mincinoase” (p. 71); „Aleasă iaste, cu adevarat, ca soarele, pentru că iaste încununată cu toate razele darurilor dumnezeesti și strălucește mai vârtos între celelalte lumini ale ceriului” (p. 19); „Drept aceia trebuie să ne ostenim ca să nu avem părțășie cu diavolul, că nu s-au făcut nimeni ucenic bunătăților din cei ce s-au îndestulat în mâncări, după pohta lor, nici din cei ce iubii răsfăturile s-au făcut sfânt, nici din cei ce-au viețuit trupește s-au făcut

părtaș împărăției ceriului” (p. 38); „Că pentru credința lor cea dreaptă au aflat har înaintea lui Dumnezeu și au făcut minuni mari și preste fire, făcând folos și lor și altora” (p. 24).

Argumentul bazat pe mijloace și scopuri poate fi înțeles și ca argument întemeiat pe o legătură cauzală mijloc-scop și are în vedere posibilitatea minimalizării unui efect considerat doar consecință sau, dimpotrivă, a maximizării sale, când este prezentat drept scop: „Cu postul să ne ușurăm trupul, să ne limpezim mintea și să ne bucurăm cu sufletul, ca să vie darul lui Dumnezeu asupra noastră (...)” (p. 37); „ci să fie încredințat cum că va lua, prin pocăință, ertăciune păcatelor și verice altă cerere, sau trecătoare, sau vecinică” (p. 23); „Ci să lăsăm năravurile cele rele și obiceiile cele necuvioase, că doară s-ar milostivi Dumnezeu asupra noastră să ne iarte și să ne chivernisească cu mila lui cea bogată (...)” (p. 28); „Trebue să ne spălăm cu lacrămile pocăinții, ca să ne facem curăț, după cum zice prorocul Isaia (...)” (p. 64).

Predicatorul recurge și la argumentul pragmatic, ce presupune ca cel acuzat de acțiuni reprobabile să arunce vina asupra altcuiva sau asupra circumstanțelor. În didahia concepută asemenea unei pledoarii de apărare a preoților, calomniatorii sunt muștrați și implicați în actul de acuzare, ca vinovați moral: „A dooa răspunz: aceste greșale, ce ziceți că au preoții, oare din copilărie le-au avut, au le-au câștigat după ce au luat preoțiile? De le-au avut din copilărie, vina nu iaste a lor, ci iaste a mirenilor, că n-au vrut să-i crească cu frica lui Dumnezeu, cu învățături folositoare și cu pilda lor cea bună. Iar de le-au câștigat pre urmă, iară de la mireni le-au luat și de la dânșii au învățat răutatea, că ei n-au născut preoț, ci mireni” (p. 171).

Argumentul asupra persoanei (*argumentum ad hominem*), care are rolul de a respinge o altă argumentație, discreditând persoana care o susține sau negându-i acesteia dreptul la cuvânt pe tema în chestiune, figurează în aceeași predică. Antim alege să combată acuzațiile mirenilor, contestându-le acestora autoritatea (în primul rând morală) și întărindu-și poziția printr-o pildă: „Cine au dat volnicia aceasta mirenilor, să înfrunteze pe preoț, să ia seama petrecaniia lor să viclenească la faptele lor? Nu era împărat - și împărat creștin – marele Constandin? Iar când i-au spus pentru un preot, cum că petrece viață rea și preacurvească n-au vrut să-i cerce, nici să-i iscodească viața și fapta lui ci, ca un iubitoriu de Hristos, ce era, au zis: de aș vedea cu ochii miei pe preotul să facă păcatul, l-aș acoperi cu cabanița mea. (...) Deci acum aceia ce n-au făcut un împărat atâta de mare și atâta de sfânt, cum îndrăznește să o facă un om de rând, un om păcătos, nenorocit și nevrednic?” (p. 171).

Analogia funcționează ca argument atunci când creează o similitudine de structură între domeniul sensibil și cel inteligibil. Astfel de argumente se dezvoltă în cadrul unor comparații-paradigmă, care se construiesc cu ajutorul unor locuțiuni conjuncționale corelative, astfel încât termenul cu care se compară va fi o propoziție comparativă, exprimând un exemplu și având un caracter descriptiv. În *Didahii*, acest tip de argumente este foarte bine reprezentat și ajută la înțelegerea unor noțiuni, concepte teologice (abstract), prin raportarea lor la realitatea imediată (concret) : „Că precum nu iaste cu puțință a trăi neștine pre pământ fără de hrană trupească și fără de îmbrăcăminte și fără de somn, așa nici fără de aceste trei bunătăți carele sânt, precum am zis și mai sus, credința, nădejdea și dragostea” (p. 23); „și precum maica pune multă nevoie din fireasca dragoste ce are de hrănește pre copiii săi, ca să-i crească și-i ferește de toate ca să nu li să întâmple vreo primejdie și-i va pîiarde, așa și smereniia hrăniaște bunătățile de cresc și le ferește de toate primejdiile, ca să nu piară”(pp.48,49); „i precum un om are în casa lui aur, argint, scule și alte haine și când iase din casă pune lacăt și încue, pentru ca să nu meargă vreun hoț să i le fure, să se păgubească, așa și smereniia încue, ca un lacăt, toate bunătățile, ca să nu meargă hoțul cel de obște, diavolul, să le fure și să va păgubi de osteneala ce-au făcut” (pp. 49, 50); „Că precum nu poate trăi trupul omului fără de hrană simțitoare, așa nici sufletul nu poate trăi fără de hrana cea duhovnicească, care iaste cuvântul lui Dumnezeu” (p. 72).

Antim nu are în vedere doar argumentarea prin asociere, ci și argumentarea prin disociere, care subliniază o antinomie. Apelează la acest gen de argumentare pentru a evidenția superioritatea sacralului în raport cu profanul, a spiritului în raport cu materia, virtuțile sfinților în raport cu viciile oamenilor. Opera iviriană se întemeiază pe procedeul antitezei, antinomiile formulate aparțin

sistemului moral și cosmogonic religios și au rolul de a-i convinge pe credincioși să urmeze calea indicată de biserică, întrucât prezintă o serie de avantaje: „Aceasta astăzi se mută de pre pământ la ceriu: lasă întristăciunea și se duce la bucurie, lasă cele de jos și primește cele de sus; lasă cele stricăcioase și câștigă cele nemuritoare și vecinice” (p. 20); „și de vreme ce aici, după adormirea cea firească, să întoarce iară omul la osteneți, la scârbe, la supărări, la patemi, acolo, după adormirea cea de pe urmă, care o numim noi a morții, trece din scârbă la bucurie, din stricăciune întru nestricăciune, din orașul lacrimilor la locul veseliei, din turburarea vieții la adăpostirea cea lină a mântuirii, din patimile Eghiptului în pământul cel fericit al făgăduinței, din robia lumii la mântuirea ceriului, din petrecaniia omenească, în ceata fericiților îngeri” (p.190).

Și amenințarea poate funcționa ca argument, având mai ales un rol preventiv. *Argumentul bătei* sau argumentarea prin forță (*argumentum ad baculum*) exercită o presiune asupra *adversarului*. Antim îi previne pe cei care nu respectă îndemnul creștinesc, oferite de cărțile sfinte, că vor suporta consecințele, pierzând protecția divinității și bucuria de a intra după momentul extincției, în împărăția Domnului: „Cu aceste fapte ne lăudăm că sântem creștini! O, vai, de capetele noastre! și cu creștinătatea ce avem poate că vom fi socotind că numai căci ne numim creștini ne vom spăsi! Ba! Ci mai mare osândă vom să luom de nu ne vom pocăi și de nu ne vom lăsa de răutățile noastre. Că zice Hristos: «Nu cei ce-m zic mie Doamne, Doamne, vor intra întru împărăția ceriului, ci cei ce fac voia mea»” (p. 27); „Să nu socotiți că-i va fi milă lui Dumnezeu de noi, să ne iarte pentru căci avem nevoi, deaca nu vom face după puțință și poruncile lui, ce ne va băga de unde nu vom putea să mai eșim” (p. 28); „și cine va avea vreunul dintr-aceste păcate și nu va vrea să se părasească de dânsul, mai bine să nu-l fi născut mumă-sa (...)” (p. 123); „și de nu ne vom veni în fire, ca să ne părăsim de răutățile și să ne căim, ne vom îneca în veci nesfârșiți, în noianul focului celui nestins” (p. 94): „și de nu-ș vor veni în fire (preoții), ca să se îndrepteze spre cele ce au datorie să facă vor să aibă mare osândă de la Dumnezeu” (p. 105).

Argumentele pot fi clasificate și în funcție de regulile care privesc comportamentul auditoriului, reguli cu caracter cantitativ sau calitativ.

Argumentul cantității se bazează pe principiul superiorității a ceea ce este admis de majoritate, față de cele acceptate de minoritate. Conform acestui principiu, cu cât sunt mai mulți cei care aderă la o regulă, la un punct de vedere, cu atât este mai ușor de acceptat un argument ce vine din această zonă: „Că v-am spus mai sus, că credința iaste numai de un fel și toți oamenii cred în Dumnezeu, că Dumnezeu iaste liagea și făcătorul legii” (p. 25). Argumentul ontologic datează din perioada scolastică (fiindu-i atribuit Sfântului Anselm) și presupune că existența conceptului *Dumnezeu* implică obligatoriu existența lui Dumnezeu.

În legătură cu argumentul consensului general, Antony Flew afirmă: „orice raționament de forma (*Aproape*) *toată lumea crede că p este adevărat, deci p este adevărat* este evident nevalid” [18]. Tot el admite însă că, atunci când anumite credințe se regăsesc în culturi diferite, ele întruhidează, probabil, adevăruri generale importante, care nu ar trebui considerate eronate.

În schimb, argumentul calității se bazează pe regula care valorizează excepționalul în detrimentul banalului, a obișnuitului. Astfel de argumente participă la promovarea bisericii, a valorilor creștine sau a modelelor biblice și implică hiperbola: „Iar de ne trebuie să ne adunăm pre la hore, ca să privim, mai bună horă decât aceasta a bisericii și mai frumoasă priveală și mai cuvioasă adunare nu socotesc nici cunosc a fi alta decât aceasta. Că vedem cu ochii, afară din mulțimea oamenilor ce s-au adunat, pre domnul nostru Iisus Hristos, ca un împărat vecinic și pre cinstită maică-sa, pre sfinții îngeri, pre apostoli, pre mucenici și pre toți sfinții. Iar cu urechile auzim faptele și lucrurile cele minunate ce au făcut pre pământ și ne bucurăm și sufletește și trupește, că nu păgubim nimic, ci mai vârtos câștigăm sfințenie și milă de la Dumnezeu” (pp. 72, 73); „iară o zidire care să covârșască în vrednicie pre Maica lui Dumnezeu nu va putea să facă niciodată, măcar că iaste preaputernic. Pentru că precum nu iaste cu puțință nu zic să socotească, ce nici cu mintea să gândească neștine o ființă mai cuvioasă și mai naltă decât dumnezeirea, așa nici o zidire mai covârșitoare decât aceia ce au născut pre un Dumnezeu carele s-au făcut om” (p. 19); „Atâta sânt de mari vredniciile ale slăviților apostoli Petru și Pavel, carii să prăznuesc astăzi, cât nu iaste cu puțință

limba omenească a le grăi. Atâta sânt de multe învățăturile lor cele vrednice de minune cât întrec la număr năsipul mării și stelele ceriului. Atâta sânt de minunate vitejiile lor, cât nu e să o priceapă toată limba pământescă și să nu să minuneze toată mintea omenească. Atâta sânt de slăvite faptele lor, cât covârșesc tot cuvântul și fac fără de graiu toată mintea spre lauda lor și spre cinstea pomenirii lor” (pp. 56, 57).

În didahiile antimiene apare și argumentul care urmărește persuadarea adversarului prin apelul la sentimentul său de compasiune (*argumentum ad misericordiam*). În predica de apărare a preoților, oratorul pune slăbiciunile acestora pe seama naturii lor umane, în încercarea de a-i sensibiliza pe acuzatori și subliniază importanța rolului pe care îl au slujitorii bisericii în sânul comunității: „și nu căutați la atâta câștig și bunătăți ce vă fac, la atâtea daruri, la atâtea faceri de bine ce vă împart, numai vă uitați cu atâta pizmă și cu atâta mânie la greșalele ce au, ca niște oameni ce poartă trup și viețuiesc în lume” (p. 172). Mitropolitul afișează o atitudine protectoare și față de cei sărmani și umili, pe care îi prezintă, alături de preoți, într-o ipostază înduioșătoare, amplificată prin procedeul antitezei: „Nu să cuvine cinstea și lauda numai oamenilor celor mari și bogați, că sânt vrednici acestui dar și cei mici și smeriți. Că măcar că cei mari strălucesc cu hainele cele de mult preț și cei mici n-au cu ce să-ș acopere trupul; cei mari să odihnesc pe așternuturi moi și frumoase și cei mici să culcă pe pământul gol și pe pae; aceia însoțiți cu mulțime de slugi, iar aceștea lipsiți, pustii și de ajutoriu și de priiateni; aceia între răsfățări și între bogății și aceștea între primejdii și între întristăciuni. Însă, cu toate acestia măririi despărțite, nu să cuvine celor mici mai puțină cinste și dragoste decât aceia ce să cuvine celor mari și bogați, nici iaste cu dreptate celor mari să li să închine lumea și pre cei mici să-i batjocorească” (p. 164).

Oratorul recurge la argumentul avantajului pentru a convinge publicul să adere la tezele pe care le susține, să aibă un comportament creștinesc, ce implică o serie de beneficii: „și iarăși într-alt loc zice cum că rugăciunea iaste pază curățeniei, pecete fecioriei, opreliște mâniei, ținere mândriei, curățenie zavistiei, pierzare urgiei și temeiu păcii; și în scurte cuvinte, cela ce face rugăciune, vorbește cu Dumnezeu” (p. 37); „și acestia toate prăznuindu-le și făcându-le, să avem nădejde bună și fără de îndoială cătră Dumnezeu că aici, întru această viață, vom petrece viață bună și fără de întristare, iar în cea viitoare ne va învrednici și ne va pune în numărul celor drepți, ca să ne bucurăm în veci nesfârșiți întru acea fericire (...)” (p. 73); „Ci să lăsăm năravurile cele rele și obiceiele cele necuvioase, că doară s-ar milostivi Dumnezeu asupra noastră să ne iarte și să ne chivernisească cu mila lui cea bogată (...)” (pp. 28, 29).

Și dezavantajul poate funcționa ca argument: „Iar nu să mergem pe la hore și pe la jocuri și pe la cârciume, dupre cum ne iaste obiciaul, că în loc de a ne folosi, ne păgubim și sufletește și trupește” (p. 72).

6. Concluzii

Arta de a comunica eficient reprezintă o preocupare constantă, a tuturor timpurilor. În viziunea sofistilor, dar și a adversarilor lor, cine stăpânește cuvântul, stăpânește lumea, iar capacitatea de a-l folosi, de a-i atribui forță, reprezintă esența persuasiunii. Activitatea practică de Antim, ca slujitor al bisericii, implică obligatoriu meșteșugul de a câștiga azeziunea publicului. Spirit luminat, Ivireanul are darul de a lucra, prin puterea cuvântului, asupra inimilor și a voințelor, apelând la argumente cu un grad variabil de eficiență (argumentele bazate pe autoritate, pe exemple și pe fapte, argumentul bazat pe legătura cauzală sau pe mijloace și scopuri, argumentul asupra persoanei, argumentul tranzitivității, argumentul pragmatic, argumentul cantității sau al calității, analogia, amenințarea, avantajul, dezavantajul). Rezultatele obținute, în urma demersului nostru analitic, reconfirmă aprecierea că mitropolitul Antim poate fi situat în galeria marilor predicatori ai epocii în care a trăit, întrucât stăpânește în chip strălucit (mai ales dacă avem în vedere perioada în care a conceput și a rostit predicile) tehnica argumentației.

Referințe

- [1] Mazilu, Dan, Horia, *Proza oratorică în literatura română veche*, Editura Minerva, București, 1987, pp. 148,149.
- [2] Idem, p.183.
- [3] Ibidem, p.149.
- [4] Cicero, Marcus, Tullius, *Opere alese*, vol. II, Editura Univers, București, 1973, p.176.
- [5] Sălăvăstru, Constantin, *Teoria și practica argumentării*, Editura Polirom, Iași, 2003, p.121.
- [6] Perelman, Chaim, Olbrechts-Tyteca, Lucie, *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, tome I, Presses Universitaires de France, Paris, 1958, p.7.
- [7] Larson, Charles, U., *Persuasiunea. Responsabilitate și receptare*, Editura Polirom, Iași, 2003, p.21.
- [8] Tuțescu, Mariana, *L'Argumentation. Introduction à l'étude du discours*, Editura Universității din București, București, 1998, p.26.
- [9] Mazilu, Dan, Horia, op. cit., p. 150.
- [10] Piru, Alexandru, *Literatura română veche*, Editura pentru literatură, București, 1962, p.299.
- [11] Idem, pp. 300, 301.
- [12] Mazilu, Dan, Horia, op. cit., p. 176.
- [13] Idem, pp. 174, 175.
- [14] Dragomirescu, Gheorghe, *Mică enciclopedie a figurilor stil*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p.222.
- [15] Negrici, Eugen, *Antim Ivireanul. Logos și personalitate*, Editura Du Style, București, 1977, p. 69.
- [16] Idem, p. 72.
- [17] Ibidem, p. 74.
- [18] Flew, Antony, *Dicționar de filosofie și logică*, Editura Humanitas, București, 1999, p. 30.

Bibliografia

- Aristotel, *Retorica*, Editura Iri, București, 2004.
- Cicero, Marcus, Tullius, *Opere alese*, vol. II, Editura Univers, București, 1973.
- Dragomirescu, Gheorghe, *Mică enciclopedie a figurilor stil*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.
- Ivireanul, Antim, *Opere*, Editie Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1972.
- Larson, Charles, U., *Persuasiunea. Responsabilitate și receptare*, Editura Polirom, Iași, 2003.
- Mazilu, Dan, Horia, *Proza oratorică în literatura română veche*, Editura Minerva, București, 1987.
- Negrici, Eugen, *Antim Ivireanul. Logos și personalitate*, Editura Du Style, București, 1977.
- Piru, Alexandru, *Literatura română veche*, Editura pentru literatură, București, 1962.
- Sălăvăstru, Constantin, *Teoria și practica argumentării*, Editura Polirom, Iași, 2003.
- Tuțescu, Mariana, *L'Argumentation. Introduction à l'étude du discours*, Editura Universității din București, București, 1998.
- Flew, Antony, *Dicționar de filosofie și logică*, Editura Humanitas, București, 1999.
- Gordon, Vasile, *Introducere în omiletică*, Editura Universității din București, București, 2000.
- Perelman, Chaim, Olbrechts-Tyteca, Lucie, *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, tome I, Presses Universitaires de France, Paris, 1958.

ACKNOWLEDGMENT

This work was partially supported by the strategic grant POSDRU 107/1.5/S/77265 (2010) of the Ministry of Labor, Family and Social Protection, Romania, co-financed by the European Social Fund – Investing in people.